

Sivilsamfunnets rolle og posisjon i Norge

Notat skrevet av: Håkon Solbu Trætteberg
forsker 2, Institutt for samfunnsforskning
h.s.tratteberg@samfunnsforskning.no

Dette notatet er skrevet for å gi en kortfattet presentasjon av sivilsamfunnets posisjon i Norge, særtrekk i forholdet mellom sivilsamfunnet og det offentlige og eventuelle utfordringer som finnes i dette forholdet. Notatet er ment å peke mot viktige problemstillinger, men er ikke ment som en uttømmende fremstilling av tematikken. Det refereres imidlertid til mye av den sentrale norske sivilsamfunnsforskningen. Referanselisten kan dermed være til nytte for den som ønsker å gå dypere inn i problemstillingene.

Hva er sivilsamfunnet?

Sivilsamfunnet utgjør en egen sfære i samfunnet. De fleste definisjoner peker på sivilsamfunnet som den tredje sektoren som utfyller rommet som ikke fylles av staten, marked, og i noen tilfeller, familien. Sivilsamfunnet består av et stort mangfold av sammenslutninger som for eksempel velferdsorganisasjoner, idrettslag, kulturorganisasjoner, politiske organisasjoner og religiøse bevegelser.

Den finnes mange inndelinger av sivilsamfunnet, men i vår sammenheng er den viktigste mellom de ideelle velferdsleverandørene og de frivillige organisasjonene. Ideelle velferdsleverandører er private virksomheter som driver profesjonell tjenesteyting hovedsakelig med ansatte som innsatsfaktor. Disse finansieres ofte av offentlige budsjetter, men har alle det til felles at de ikke har økonomisk vinning som formål. De ideelle organisasjonen er typisk tuftet på en religiøs eller ideologisk overbevisning, eller kan ha et etisk/moralsk utgangspunkt som gjør at de etablerer tilbud som det offentlige ikke kan eller vil støtte, slik som helsetilbud til papirløse flykninger.

I dette notatet er oppmerksomheten primært rettet mot de frivillige organisasjonene. Et kjennetegn ved den norske sivilsamfunnsmodellen er at det er de frivillige organisasjonene som dominerer (Salamon et al., 2017). Disse kan også ha noen ansatte, men har frivillig innsats som hovedinnsatsfaktor. De frivillige organisasjonene er i Norge demokratisk organisert med medlemmer som avholder årsmøte for å velge ledelse. En viktig del av de demokratiske arbeidet som skjer i norske lokalsamfunn handler derfor ikke om å styre stat og kommune, men om drift og ledelse av de frivillige organisasjonene. Dette utgjør en viktig del av den demokratiske treningen og beredskapen i det norske samfunnet.

Forståelsen av sivilsamfunnet som noe som defineres gjennom grenseoppgangen til marked og stat gjør at hvem som inngår i sivilsamfunnet noen ganger kan være åpent for diskusjon. For eksempel har endrede regler for offentlige anskaffelser gjort at kommersielle aktører har ønsket å tilpasse seg offentlige krav for å bli definert som en ideell sivilsamfunnsaktør og således nyte godt av statens regulering til fordel for sivilsamfunnet¹. Et annet eksempel er en mengde frivilligsentraler etablert av kommuner. Disse inntar en hybrid posisjon mellom den kommunale forvaltningen og det lokale frivilligsamfunnet (Eimhjellen & Guribye, 2023; Lorentzen, 2012).

Sivilsamfunnets funksjoner

Sivilsamfunnet fyller forskjellige roller i samfunnet. Det er i hvert fall tre sentrale funksjoner det er vanlig å trekke fram (se for eksempel Meld. St. 10 (2018–2019), s. 15). For det første er det en sosial arena som er skapt, kontrollert og kultivert av deltakerne selv. Den sosiale arenaen er sentrert rundt en felles interesse. Dette kan være alt fra bunadssøm og dataspill til beredskapsarbeid og folkehelse spørsmål. Motivasjonen til å delta er følgelig knyttet til interesse for aktiviteten, selv om samfunnsforskere ofte peker mot at slike lokale sammenslutninger kan være viktig for samfunnet som helhet. Aktivitetene gir mening i folks liv, men de bidrar også til sosial integrasjon når mennesker blir kjent og samhandler på tvers i lokalsamfunnet. For eksempel er slike sosiale arenaer ofte knyttet til synet på at frivillig organisering bidrar til å skape sosial kapital i et samfunn. Dette innebærer blant annet et høyt tillitsnivå som gjør at mange samfunnsfunksjoner fungerer smidigere enn i samfunn med lavere nivå med sosial kapital (Putnam & Leonardi, 1993; Rothstein, 1998).

¹ Se for eksempel dom fra Borgarting lagmannsrett: <https://lovdata.no/dokument/LBSIV/avgjorelse/lb-2018-37955?q=incita>

For det andre løser sivilsamfunnet samfunnsoppgaver. Dette gjøres med verdier, profiler og tilnærminger som marked og stat ikke nødvendigvis kan gjøre på samme måte (Sivesind, 2016). Dette kan dreie seg om tjenester det offentlige ikke kan, bør eller er egnet til å ta ansvar for. Det offentlig kan for eksempel ikke sikre fellesskap for etniske, seksuelle eller andre minoriteter, mobilisere tilstrekkelig ressurser i beredskapen eller sikre mangfold i kulturtilbudet. Sivilsamfunnet løser slike oppgaver både gjennom tjenester til inngrupper, altså at man går sammen å skaper et tilbud til gruppen av etablerere, slik som for eksempel pasientorganisasjoner. Eller som et tilbud til andre enn medlemmene selv, som for eksempel leksehjelp eller helsehjelp til papirløse.

For det tredje er sivilsamfunnet en kanal som formidler deltakelse i politikkutforming, og er med på å skape normer i samfunnet. Sivilsamfunnet er en demokratisk infrastruktur som kanaliserer interesser. Demokratiske valg finner sted med fire års mellomrom, mens sivilsamfunnet gir en plattform for å formidle folks interesser til det politiske systemet også utenom valg. Siden organisasjonene har en demokratisk struktur og samtidig speiler den offentlige organiseringen med nasjonale, regionale og lokale ledd, utgjør de en kanal for å informere og utfordre beslutningstakere alle nivåer i den offentlige forvaltningen. Dette gjør at sivilsamfunnet også er en arena som gir øving og erfaring med politisk deltakelse. I organisasjonene lærer man hvordan demokrati fungerer i praksis gjennom å møte andres synspunkter, diskutere, lage kompromisser og å representere flere enn seg selv. Sivilsamfunnet er således en skole i demokratisk deltakelse.

I tillegg spiller sivilsamfunnet en rolle med å fremme interessen til svake grupper i samfunnet som ikke nødvendigvis er i posisjon til å gjøre dette selv (Trætteberg & Sivesind, 2015). Til dette kan vi knytte rollen som kritisk korrektiv eller vaktbikkje til de andre samfunnsfærene når disse handler på tvers av regler, normer eller verdier (Haugen, 2018; Wollebæk et al., 2008, s. 10). Et eksempel på dette er når helse- og omsorgstjenester til befolkningen er av uakseptabel kvalitet og sivilsamfunnet slår alarm om dette.

På disse ulike måtene utgjør sivilsamfunnet en egen sfære som ikke kan erstattes av andre aktører. Likeledes er det en viktig demokratisk arena både gjennom å være en alternativ struktur for preferanseformulering og -aggregering og gjennom sin påkobling på det politiske systemet.

Forholdet mellom sivilsamfunnet og det offentlige i Norge

Det er særlig to faktorer ved det norske sivilsamfunnets forhold til det offentlige som i en internasjonal sammenheng er påfallende. Det ene er kanaliseringen av frivillig innsats gjennom organisasjonssamfunnet. Selle et al. (2019) omtaler dette som «organisasjonssyndromet», at alt som kan skal organiseres og at dette faktisk skjer. Det er imidlertid ikke kun graden av oppslutningen om formelle organisasjoner som er viktig, men også strukturene til organisasjonene. Dagens organisasjonslandskap har sine røtter i massebevegelsene (avholdsbevegelsen, arbeiderbevegelsen, språkbevegelsen, osv.), det sentrale med dette var at disse bevegelsene i sum hadde svært bred utstrekning, det vil si at de innlemmet en stor del av befolkningen. Videre var denne mobiliseringen tuftet på og bygget opp under felles identiteter og en tro på å oppnå samfunnsendring gjennom sivil engasjement.

En relatert viktig faktor ved denne organiseringen er hvordan sivilsamfunnet speiler den offentlige organiseringen med et demokratisk valgt nasjonalt ledd med regionale og lokale enheter, og der mye av aktiviteten finner sted lokalt (Enjolras & Strømsnes, 2018). På den måten kan de frivillige organisasjonene møte offentlig sektor på alle nivå. Det muliggjør evnene til å spille en sivilsamfunnsrolle (Sivesind & Enjolras, 2022), altså at organisasjonene medierer preferanser,

holdninger og verdier fra befolkningen og til staten gjennom å bringe frem behov og krav fra grasrota og opp til beslutningstakere (Loga, 2018). Dette bidrar til horisontal integrasjon i det demokratiske systemet, det vil si at befolkningens interesser løftes inn i offentlig politikkutvikling på alle nivåer. At dette kan skje på alle nivået er betinget av en vertikal integrasjon, der interessene lokalt aggregeres opp på regionalt og nasjonalt nivå, også innenfor sivilsamfunnet. Denne korporative formen for beslutningstaking er etablert for å gi beslutninger basert på best mulig informasjon og etter en prosess som er forankret hos de som berøres av politikken.

Det andre viktige aspektet er hvordan sivilsamfunnet på den ene siden har en autonomi og egenart som er heget om av sektoren selv, og også respektert av andre aktører som for eksempel det offentlige, og på den andre siden er integrert med og lever i nærhet til offentlig sektor. Denne tosidigheten er spesiell for de nordiske samfunnene og er bakgrunnen for hva som ofte er omtalt som «integrert distanse», altså at sivilsamfunnet kan samhandle tett med det offentlig uten å miste sin egenart (Selle et al., 2019). Eksempler på dette er det kulturpolitiske prinsippet om armlengdes avstand mellom politikere og kulturorganisasjonene. Et annet eksempel er hvordan Landsrådet for norske barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU) er ansvarlig for forvaltning av offentlige midler, samtidig som denne paraplyorganisasjonen står fritt til arbeide for sine interesser, inkludert gjennom å kritisere myndighetene, uten at de risikerer økonomiske sanksjoner.

Ser vi utviklingstrekk som bør gi bekymring for sivilsamfunnet i Norge?

Sivilsamfunnet har spilt og spiller en viktig rolle for det norske samfunnet og det norske demokratiet. Nye utviklingstrekk gir nye muligheter, men også nye utfordringer for frivilligheten. Endringsimpulsene kan komme innenfra sivilsamfunnet selv eller fra de andre samfunnsfærene som markedet eller det offentlige.

Når det kommer til interne utviklingstrekk så ser vi en tendens til vekst i nasjonale organisasjoner uten underliggende enheter. Samtidig er det flere som ønsker å være frivillige på mer ad hoc basis uten å forplikte seg over tid, og at flere gjør innsats for et større antall organisasjoner, noe som er knyttet til at koblingen mellom medlemskap og frivillig innsats svekkes (Arnesen et al., 2016). Hvis frivillig deltakelse frikobles fra medlemskap, kan dette undergrave organisasjonenes demokratiske legitimitet og funksjon.

Markedsløsninger har gradvis fått en større plass i det norske samfunnet de siste 30 årene (Sivesind et al., 2017). Dette har minst to viktige konsekvenser for sivilsamfunnet. For det første gjør det at kommersielle aktører ønsker seg inn på områder som tidligere har vært sivilsamfunnets enemerke. Vi ser for eksempel kommersielle aktører som etablerer idrettsakademier i konkurranse med idrettsklubber, eller som organiserer sosiale tilbud for eldre, finansiert av pårørende.

For det andre kan det kommersielle inntoget føre til endringer i måten det offentlige forholder seg til sivilsamfunnet. Allerede for 20 år siden kunne Eikås og Selle (2002) observere en utvikling mot mer kontraktsbasert og mindre tillitsbart forhold mellom staten og sivilsamfunnet. Dette er på mange måter mest akutt for de ideelle velferdsleverandørene som har måtte omstille seg fra en hverdag med lange kontrakter og nært samarbeid med det offentlige, til å ofte å måtte delta i anbudskonkurranser mot andre ideelle og kommersielle aktører. Likevel kan også noen frivillige organisasjonene komme i en situasjon der det ikke lenger er en samforståelse med det offentlige om sektorens egenart.

Når det kommer til endringstendenser med opphav hos det offentlige så har særlig Lorentzen (2007, 2022) lagt til grunn at økende statlig vilje og evne til å overstyre og instrumentalisere sivilsamfunnet

undergraver frivilligheten som en egen sfære for å gjøre det til en iverksetter av offentlig politikk. Argumentet her er at mens sivilsamfunnet tidligere kanaliserte befolkningens interesser og preferanser inn i det politiske systemet, er det i dag offentlig sektor som bruker sivilsamfunnet for implementering av offentlig politikk. Forholdet mellom sektorene er etter dette synet dermed snudd på hodet der sivilsamfunnet i stedet for forme offentlig politikk blir formet av offentlig politikk.

Dette perspektivet på forholdet mellom det offentlige og sivilsamfunnet overlapper med amerikanske teorier om forholdet mellom stat og sivilsamfunn. Disse teoriene er utviklet i et annet samfunn og med andre tradisjoner enn hva vi har i Norge (Selle, 2008). Spenningen mellom respekt for sivilsamfunnets autonomi og offentlige styringsambisjoner kan imidlertid gjenfinnes i offentlige styringsdokumenter. For eksempel ser vi at mens styringsdokumenter som omhandler sivilsamfunnet spesielt, vektlegger sektorens autonomi (se for eksempel Meld. St. 10 (2018–2019)), er det mer varierende når frivillighetens rolle skal beskrives under andre saksfelt. Det er over 10 år siden Innovasjon i omsorg fremskrev sivilsamfunnet som én løsning på utfordringen med økende andel eldre i befolkningen (NOU 2011: 11). Ågotnes et al. (2021) finner i en sammenligning av sentrale nasjonale styringsdokument de siste 10-20 årene at det er en glidning mot frivillige innsats i eldreomsorgen som et tredje sektor supplement til offentlig velferd, til å bli et mer utsklidende konsept der skillet mellom frivillig og offentlig ansvar blir uklart. For eksempel er (Meld. St. 15 (2017–2018)) tydelig på betydningen av å inkludere lokalsamfunnet i utviklingen av framtidens eldreomsorg, men med utgangspunkt i nytten for offentlig tjenesteyting og uten perspektiver for utviklingen av sivilsamfunnets rolle.

Finansiering og organisering

Mulighetene det offentlig har til styring øker ettersom offentlig støtte utgjør en økende del av inntektene til de frivillige organisasjonene (Arnesen & Sivesind, 2017). Nasjonalt henger dette i noe grad sammen med økning i momskompensasjon. Dette er midler som gir økt autonomi ved at organisasjonene er frie til å bruke midlene etter egne prioriteringer – ordninger favoriserer imidlertid aktører med stor omsetning.

Lokalt er det imidlertid en tendens til økt bruk av prosjektstøtte som gir finansøren økt innflytelse på prioriteringene. Gjennom aktivitets- og prosjektstøtte hvor det offentlige definerer mål, målgrupper, planer og resultatkrav som må møtes for å kunne få støtten, får organisasjonene økt karakter av å være instrumenter i offentlig politikimplementering (Arnesen & Sivesind, 2017, s. 95).

I tillegg til hvordan denne formen for finansiering påvirker aktiviteten i organisasjonene, kan det også ha en indirekte effekt ved at det binder opp administrativ kapasitet. Dersom ressursene til foreningen er bundet opp til spesifikke utadrettede aktiviteter og rapportering fra disse, blir det mindre rom for det interne organisasjonsdemokratier til å gjøre sine prioriteringer. Videre kan det være krevende å navigere i offentlige ordninger og finansieringen kan ha en tidshorisont som passer dårlig med organisasjonenes naturlige syklus for eksempel knyttet til idretts sesong eller årsmøteperioder.

I tillegg til at det offentlige kan forsøke å styre de frivillige organisasjonene, ser vi også eksempler på at det offentlige blir en konkurrent til de frivillige organisasjonene. Nyere studier viser at offentlige aktører selv koordinerer frivillighet og at dette er særlig tydelig innenfor helse- og omsorgssektoren (Trætteberg et al., 2020) på en måte man ikke kjenner igjen fra tidligere. I Norge vet vi lite om omfanget av slik aktivitet, men studiene som finnes tyder på at dette fortsatt er et relativt lite fenomen (Andfossen, 2020). Til sammenligning så ser vi at i Danmark – som har en velferdsorganisering som ligner vår – benytter så mye som 70 prosent av kommunene egenorganiserte frivillige (Kristensen & Ibsen, 2018). Dersom en slik tilnærming til frivillighet får

forfeste i Norge kan det potensielt ha viktige konsekvenser for de frivillige organisasjonene som i dag samhandler med det offentlige på velferdsfeltet. Det vil gjøre at færre mennesker er knyttet til en demokratisk organisasjon på velferdsfeltet, det vil gjøre det vanskelig å innta en sivilsamfunnsrolle ved å være et kritisk korrektiv til myndighetene og det vil gi dårligere kanaler for å gi innspill til offentlig politikkutvikling.

Spesifikke former for samhandling, eller samskaping, blir fra tid til annen trukket fram som en ny organisasjonsform som kan realisere nye ressurser i samfunnet (Paulsen Breimo & Røiseland, 2021; Røiseland & Lo, 2019; Torfing et al., 2016). Samtidig er det studier som argumenterer for at i den nordiske konteksten er ikke slik samhandling noe nytt (Eimhjellen, 2021). I en studie fra Danmark viser Frederiksen og Grubb (2023) at når det offentlige satser på inkludering av frivillige organisasjonene i sine basistjenester så risikerer man at det undergraver disses mulighet til å være en «vaktbikkje» eller kritisk korrektiv til det offentlige.

Vi har dermed identifisert to mekanismer som kan bidra til å undergrave frivillige organisasjoners mulighet til å utøve en sivilsamfunnsrolle. For det første ved at kommunen selv organiserer frivillige. For det andre ved at det offentlige legger føringer på aktivitet og organisering slik at organisasjonene er mindre frie til å forfølge egne interesser og dyrke sin egenart.

En undergraving av evnen til å utøve en sivilsamfunnsrolle er problematisk i seg selv. Imidlertid er det forhold som tyder på at slike strategier heller ikke kan gi den ønskede effekt. Eldrebølgen er en av samfunnsutfordringene der frivilligheten oftest trekkes fram som en løsning. Imidlertid viser Blix et al. (2021) ved hjelp av befolkningsframskrivninger at det er lite realistisk å få betydelig økning i frivillig innsats i den kommunale eldretjenester. I tillegg viser studier at uavhengig av potensialet i form av antall mennesker, så er motivasjonen til de eldre, som er de som i størst grad er frivillige innen helse- og omsorg, begrenset når det kommer til å øke innsatsen på dette feltet (Hansen & Slagsvold, 2020). Befolkningen vil delta når deres interesser overlapper med aktivitetene i organisasjonene, en mulighet ligger dermed i at kommunen legger til rette for at organisasjoner kan bidra ut i fra det formålet de er til for.

Avslutning – nedbygging, ombygging eller vedlikehold av sivilsamfunnet?

Den tradisjonelle norske sivilsamfunnsmodellen er i en vedvarende brytningstid, der strukturene som ble etablert i etterkrigstiden får endret relevans. En åpenbar side er svekkelsen av de ideelle velferdsleverandørene. Til dels er dette en villet utvikling fra sivilsamfunnet – organisasjonene har aktivt ønsket at staten skal utvide sitt ansvarsområde. Samtidig har dette undergravid evnene og muligheten til sivilsamfunnet å være en sterk ideologisk kraft innenfor velferdsstaten, og vi ser at disse organisasjonene i stor grad driver på det offentliges premisser. Samtidig har sektoren vist seg vital i å sikre egne rammebetingelser (Haugen, 2020) og vi ser fortsatt eksempler på at sektoren bidrar med innovasjon og utvikling av nye tiltak eller behandlingsformer, for eksempel tilbud til spilleavhengige. På tross av stor vekst i norsk velferd, har de ideelle aktørene beholdt sin «markedsandel» på om lag åtte prosent av velferden (Sivesind, 2017).

Som kanal for å aggregere og kanalisere befolkningens interesser inn i det politiske systemet, er det omdiskutert hvilken rolle sivilsamfunnet spiller. På den ene siden er den tradisjonelle modellen svekket og noen organisasjoner har mistet innflytelse (Selle et al., 2022), men på den annen side er samfunnet mer åpent og med mer mangfold av aktører, noe som kan tyde på en ombygging snarere enn en nedbygging av sivilsamfunnsrollen til frivilligheten (Arnesen, 2018).

Den viktigste rollen til sivilsamfunnet er muligens lokalt forankret og handler om å binde mennesker sammen i lokale nettverk og å lage kanaler for å formidle lokale interesser inn i det politiske systemet (Selle et al., 2022). Her ser vi at noen viktige kvaliteter ved det norske samfunnet utfordres. For det første ved at organisasjonenes autonomi utfordres ved at de gis insentiver til å prioritere offentlig sektor sine mål. Dernest ved at organisering og koordinering av frivillighet skjer utenfor organisasjonene. Dette kan potensielt ha store langsiktige negative konsekvenser. Dette kan undergrave organisasjonenes demokratiske organisering og dermed også befolkningens demokratiske beredskap.

Samtidig må vi huske at selv om det skjer endringer, så er det også mye stabilitet. De grunnleggende trekkene ved det norske sivilsamfunnet og dets forhold til det offentlige ligger fast. Den kraftige økningen i økonomisk støtte gjennom momskompensasjonen er for eksempel et uttrykk for oppslutning om sivilsamfunnets autonomi og egenart.

Videre er det slik at informasjonsteknologi gjør at viktige sider ved organiseringen av sivilsamfunnet ikke er like nødvendig som tidligere. Det å ha organisasjoner med kun et nasjonalt ledd er mulig når kommunikasjonen kan gå via internett og ikke vanlig post. Svekkelsen av folkebevegelsene og orienteringen mot mer ad-hoc frivillighet gjør det nødvendig også med nye koordineringsmekanismer. Dermed kan kanskje hybride frivillighetssentraler være et godt kompromiss i den norske sivilsamfunnsutviklingen.

Det er også slik at selv om de offentlige rammebetingelsene er viktig for sivilsamfunnet, så er dette sterke organisasjoner som selv kan stake ut sin egen fremtid. Relasjonene til det offentlige er viktig, men autonomien til organisasjonene handler om at de også kan handle uavhengig av offentlige insentiver dersom de finner det best.

Dette notatet har i liten grad berørt hvorfor vi ser den skisserte utviklingen. Det er ikke rom for å gå dypt inn i dette i denne sammenhengen, men jeg vil bemerke at det i Norge er vanskelig å finne eksempler der noen argumenterer for å undergrave sivilsamfunnets demokrati, egenart eller posisjon. Imidlertid er nok bevisstheten rundt disse spørsmålene svært varierende.

Flere av de utviklingstendensene som er beskrevet i dette notatet har vi imidlertid begrenset kunnskap om. Det er for eksempel stor usikkerhet knyttet til omfanget av kommunal organisering av frivillige. Dette er utviklingstrekk som berører kjernen i sentrale deler av det norske samfunnet. Det er derfor behov for studier som spesifikt undersøker disse tendensene, slik at vi med et bedre grunnlag kan sette en diagnose for forholdet mellom stat og sivilsamfunn i Norge.

Referanser

- Andfossen, N. B. (2020). Co-production between long-term care units and voluntary organisations in Norwegian municipalities: a theoretical discussion and empirical analysis. *Primary Health Care Research & Development*, 21, e33, Artikkel e33.
<https://doi.org/10.1017/S1463423620000341>
- Arnesen, D. (2018). *Nonprofit Advocacy Reconfigured? Resource Mobilization, Political Opportunity and Organizational Change* [Universitetet i Oslo].
- Arnesen, D. & Sivesind, K. H. (2017). *Finansiering og rammevilkår for frivillig sektor Endringer, tilpasninger, konsekvenser*. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2465083/Rapport_07_2017_V6_Nett.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Arnesen, D., Sivesind, K. H. & Gulbrandsen, T. (2016). *Fra medlemsbaserte organisasjoner til koordinert frivillighet?* Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Blix, B. H., Stalsberg, H. & Moholt, J.-M. (2021). Demografisk utvikling og potensialet for uformell omsorg i Norge. *Tidsskrift for omsorgsforskning*, 7(1), 1-14.
<https://doi.org/10.18261/issn.2387-5984-2021-01-03>
- Eikås, M. & Selle, P. (2002). A contract culture even in Scandinavia. I U. Ascoli & C. Ranci (Red.), *Dilemmas of the Welfare Mix. The New Structure of Welfare in an Era of Privatization*. Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Eimhjellen, I. (2021). Voluntary-Public Sector Collaboration and Co-production in Norway from a Municipal Perspective: Variations According to Fields of Responsibility. I B. Ibsen (Red.), *Voluntary and Public Sector Collaboration in Scandinavia : New Approaches to Co-Production* (s. 73-99). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-72315-6_4
- Eimhjellen, I. & Guribye, E. (2023). Frivilligsentralane i Noreg: Har dei ein bindeleddsfunksjon? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 64(1), 45-63. <https://doi.org/10.18261/tfs.64.1.3>
- Enjolras, B. & Strømsnes, K. (Red.). (2018). *Scandinavian Civil Society and Social Transformations: The Case of Norway*. Springer.
- Frederiksen, M. & Grubb, A. (2023). The politics of insufficiency: ambivalence and boundary work in the co-production of welfare services. *Public Management Review*, 25(3), 501-521.
<https://doi.org/10.1080/14719037.2021.1978759>
- Hansen, T. & Slagsvold, B. (2020). Refleksiv frivillighet i en norsk kontekst. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 23(1), 4-19. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2020-01-01>
- Haugen, H. M. (2018). *Diakoni i velferdsamfunnet. Mangfold og dilemmaer*. Fagbokforlaget.
- Haugen, H. M. (2020). Opposisjonsstyre: stortingsvedtak om styrkingen av ideelle virksomheter i velferdssamfunnet. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 23(1), 20-34.
<https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2020-01-02>
- Kristensen, T. & Ibsen, B. (2018). *Frivillige på plejecentre: Venneforening eller 'egne frivillige'*. Center for Forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund, Institut for Idræt og Biomekanik, Syddansk Universitet.
- Loga, J. (2018). Sivilsamfunnets roller i velferdsstatens omstilling. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 2(1), 58-73. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2018-01-05>
- Lorentzen, H. (2007). *Moraldannende kretsløp*. Abstrakt forlag.
- Lorentzen, H. (2012). *Frivilligsentralene i nærmiljøet: Konkurrent eller katalysator?* I. f. samfunnsforskning.
- Lorentzen, H. (2022). Slutten på sivilsamfunnet. *Dyade*, 54(4), 14-24.
- Meld. St. 10 (2018–2019). *Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig. Den statlege frivilligheitspolitikken*. Kulturdepartementet.

- Meld. St. 15 (2017–2018). *Leve hele livet. En kvalitetsreform for eldre*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-15-20172018/id2599850/>
- NOU 2011: 11. *Innovasjon i omsorg: utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon av 26. juni 2009 : avgitt til Helse- og omsorgsdepartementet 16. juni 2011*. Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- Paulsen Breimo, J. & Røiseland, A. (2021). "Samskaping" i norsk offentlig sektor: Endringer, opportuniste eller symbolpolitikk? *Academic Quarter | Akademisk kvarter*, (23), 36-48. <https://doi.org/10.5278/academicquarter.vi23.7027>
- Putnam, R. D. & Leonardi, R. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton university press.
- Rothstein, B. (1998). *Just institutions matter: the moral and political logic of the universal welfare state*. Cambridge University Press.
- Røiseland, A. & Lo, C. (2019). Samskaping – nyttig begrep for norske forskere og praktikere? *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 35(1), 51-58. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2936-2019-01-03> E
- Salamon, L. M., Sokolowski, S. W. & Haddock, M. A. (2017). *Explaining civil society development: A social origins approach*. JHU Press.
- Selle, P. (2008). Forståinga av sivilsamfunnet. Er det berre opp til augo som ser? . *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 49(4).
- Selle, P., Strømsnes, K. & Kuhnle, S. (2022). Scenarios for Civil Society Impact in Norway. I M. Hoelscher, R. A. List, A. Ruser & S. Toepler (Red.), *Civil Society: Concepts, Challenges, Contexts: Essays in Honor of Helmut K. Anheier* (s. 397-412). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-98008-5_28
- Selle, P., Strømsnes, K., Svedberg, L., Ibsen, B. & Henriksen, L. S. (2019). The Scandinavian Organizational Landscape: Extensive and Different. I L. S. Henriksen, K. Strømsnes & L. Svedberg (Red.), *Civic Engagement in Scandinavia: Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden* (s. 33-66). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-98717-0_2
- Sivesind, K. H. (Red.). (2016). *Mot en ny skandinavisk velferdsmodell? Konsekvenser av ideell, kommersiell og offentlig tjenesteyting for aktivt medborgerskap*. Institutt for samfunnsforskning.
- Sivesind, K. H. (2017). The changing role of private for-profit and nonprofit welfare provision in Norway, Sweden and Denmark, and consequences for the Scandinavian model. I K. H. Sivesind & J. Saglie (Red.), *Promoting active citizenship? Markets and choice in Scandinavian welfare* (s. 33-74). Palgrave.
- Sivesind, K. H. & Enjolras, B. (Red.). (2022). *Frivillige organisasjoners sivilsamfunnsrolle: påvirkningsstrategier og tilgang til politiske beslutningsfora*. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. <https://hdl.handle.net/11250/2982675>.
- Sivesind, K. H., Trætteberg, H. & Saglie, J. (2017). The Future of the Scandinavian Welfare Model: User Choice, Parallel Governance Systems, and Active Citizenship. I K. H. Sivesind & J. Saglie (Red.), *Promoting active citizenship? Markets and choice in Scandinavian welfare* (s. 285-310). Palgrave.
- Torring, J., Røiseland, A. & Sørensen, E. (2016). Samskapelse er bedre og billigere. *Stat & Styring*, 25 ER(01). http://www.idunn.no/ts/stat/2016/01/samskapelse_er_bedre_og_billigere
- Trætteberg, H. & Sivesind, K. H. (2015). *Ideelle organisasjoners særtrekk og merverdi på helse- og omsorgsfeltet*. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Trætteberg, H. S., Eimhjellen, I., Ervik, R., Enjolras, B. & Skiple, J. K. (2020). *Kommunal frivillighetspolitikk og lokale organisasjoner* (8277636547). (Rapport fra Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, Issue. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

- Wollebæk, D., Selle, P. & Strømsnes, K. (2008). *Endringsprosesser i norsk frivillighet: En kunnskapsoversikt. Rapport til Kultur- og kirke departementet i forbindelse med kunnskapsoppsummering knyttet til frivillighetsarbeid*. Rokkansenteret.
<https://norcereasearch.brage.unit.no/norcereasearch-xmlui/bitstream/handle/11250/2628279/Rapport%2006-08%20Wollebak%2C%20Selle%20og%20Stromsnes.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ågotnes, G., Moholt, J.-M. & Blix, B. H. (2021). From volunteer work to informal care by stealth: a 'new voluntarism' in social democratic health and welfare services for older adults. *Ageing and Society*, 1-17. <https://doi.org/10.1017/S0144686X21001598>